

PERCEPȚIA ȘI DESFĂȘURAREA JUDECĂȚII ȚIGĂNEȘTI LA NEAMUL ROMILOR GABORI

Gabriel Sala*

Cuvinte cheie: *romii gabori, cutume juridice*
Keywords: *gipsies, common law*

Judecata țigănească, deși puternic amprentată ca mod de desfășurare de nomadism, precum și de statutul social al romilor, marginal de la venirea acestora în Europa până în epoca contemporană, își găsește corespondentul aproximativ, în sfaturile bătrânilor din comunitățile rurale medievale românești. Născute ambele cu scopul de a rezolva problemele comunității, ghidate după reguli specifice, nici una nici alta nu își datorează geneza dorinței colectivității de a înfrunta autoritatea tutelară a boierului, nobilului sau funcționarilor statului. Această tendință de preluare a atribuțiilor judecătorești, de descentralizare la nivel de justiție locală medievală, este consecința reținerilor provocate de o simbioză între teama și respectul față de autoritate, de puternicii locului și nu în ultimul rând de complexe nomadului față de sedentar.

Comunitățile tradiționale formate din reprezentanți ai categoriilor sociale defavorizate, au preferat ca problemele minore, în speță cele care nu lezau interesele economice și autoritatea elitelor locale, să fie rezolvate în interior, fără o intervenție desăvârșită dintr-un exterior, perceput ca o forță așezată, mai mult sau mai puțin gratuit, pe un pedestal intangibil, deci inhibatoare, inabordabilă, total în afara problemelor ordinare ale membrilor comunității. Această formă de protecție a colectivității față de tot ce nu aparținea ca mentalitate, mod de viață și mai ales ca prezență fizică grupului, a determinat sudarea coeziunii interne a acestuia, cutuma justițiară tradițională fiind acceptată tacit sau oficial, de către reprezentanții autorității statului, în spiritul tolerării obiceiurilor locului sau ale comunității.

La țigani, cutuma justițiară îmbracă o formă originală, atât ca evoluție temporală cât și ca mod de desfășurare, în mare parte datorită statutului social, cu mult mai marginal comparativ cu cel al românilor, dacă ne raportăm la caracteristicile sociale specifice spațiului mioritic, unde antagonismul structurii psihice sedentar-nomad, a generat sau degenerat în transformarea romilor în robi,

statut social inferior celui de rumân, vecin sau iobag, caracteristic țăranilor dependenți. Astfel, tendința de autoprotecție a șatrei s-a dezvoltat poate mai intens ca la grupurile tradiționale alcătuite din neromi, având cu certitudine și o superioară continuitate temporală, tocmai datorită persecuțiilor, izolării față de majoritarii caracterizați printr-o altă filozofie de viață, precum și datorită neputinței afirmării țiganului pe scara socială, în condițiile în care acesta își asuma pe lângă identitatea etnică romă, tradițiile și modul specific de trai. Complexele sociale au determinat ca reacție inversă, creionarea propriei lumi, cu legi și mentalități specifice, iar un factor decisiv în acest sens l-a reprezentat și imposibilitatea ca țiganii să se poată raporta la elite ale societății și culturii majoritarilor, de aceeași etnie, structură sufletească și principii de viață, spre deosebire de românii din comunitățile tradiționale, pentru care accesul în cercurile elitiste nu reprezenta teoretic o noțiune abstractă, ci eventual o treaptă superioară de evoluție pe scara socială, un model educativ idealizat, l-a care nu îi era interzis să viseze. Astfel, dacă la români apartenența la grupurile elitiste reprezenta plafonul maxim de evoluție socială, marginalizarea istorică a țiganilor a determinat o reacție inversă, modelul social oficial devenind un antimodel. Aceeași reacție în sens invers le-au avut complexele de inferioritate, care au generat dispreț pentru valorile gadjiilor, chiar dacă sunt evidente asemănările și similitudinile cu comunităților românești arhaice, la nivel de tradiții, obiceiuri mentalități. Referindu-ne la judecata țigănească în general, efectul a fost accentuarea tendințelor intrinsece, astfel că un străin nu poate beneficia de dreptul de a apela la judecata romă pentru rezolvarea unor divergențe avute cu un reprezentant al grupului și nici onoarea de a fi judecat în calitate de acuzat de către patriarhii comunității, Gaborii ghidându-se după principiul conform căruia „numai gaborii sunt judecați de gabori”¹. Practic,

*Cadru didactic la Școala gen. Felnac, e-mail: gabrielancasala@yahoo.com

1. Interviu cu Gabor Francisc, n. 1948, loc. Târgu-Mureș, str. 8 Martie, nr. 35.

comunitatea ignoră faptele condamnabile în interior, dacă sunt comise asupra unui individ din afara grupului, acest exclusivism manifestându-se și în privința țiganilor din alte neamuri.

În cadrul judecății gaborilor, se ține cont de ierarhizarea ce definește colectivitatea, astfel că un gabor, care a greșit, nu poate fi judecat decât de cel puțin egalii săi, normele care-i ghidează în viața comunitară nepermițând ca un reprezentant de vază al clanului să fie tras la răspundere de inferiorii lui pe scara socială². Analogiile soborului cu sfaturile bătrânilor din comunitățile arhaice românești sunt evidente și prin prisma faptului că vârsta reprezintă o condiție pentru ca membrul venerabil al comunității, să devină judecător. Aceștia au datoria, la rândul lor, ca atunci când este cazul să restabilească, aplicând cutumele justițiare specifice, pacea în comunitate, soborul neavând un rol represiv, ci în primul rând datoria de a împăca părțile aflate în conflict, chiar dacă obținerea răvnitei liniștii comunitare se realizează, totuși, prin pedepsirea vinovatului³.

Gaborii, ca de altfel orice grup tradiționalist de țigani, nu apelează la instanțele de judecată ale statului, pentru rezolvarea divergențelor, deschiderea unui proces fiind echivalentă cu o mare rușine, deci implicit cu pierderea prestigiului și respectului comunitar⁴. Ideea de unică autoritate justițiară a judecății țigănești este adânc implementată în mentalul colectivității și, ca urmare, romii au încredere că doar apelând la procedura supusă studiului, pot obține dreptatea, orice altă instanță judecătorească neavând competența de a rezolva divergențele dintre gabori.

Aceasta investire maximală a soborului reprezintă consecința marginalizării seculare și periferizării sociale, generatoare de etnocentrism, reticența față de străini și implicit de autoritatea statului, determinându-i pe gabori să nu apeleze la justiția oficială, ci doar la judecata țigănească, desigur atunci când este cazul.

De asemenea, conflictele cu gadjii, indiferent de natura acestora, de gravitatea faptelor și de prejudiciile morale sau materiale, erau rezolvate în exclusivitate cu ajutorul membrilor comunității, chiar dacă pentru acest lucru se apela la forță sau violență, grupul cultivând în prezent valori non-agresive. Desigur, pentru evitarea problemelor de acest gen, relațiile gaborilor cu străinii erau și pe alocuri mai sunt cât se poate de glaciale, în profunzime, eventual calde doar la nivel superficial,

contactele cu ceilalți limitându-se în general la prestarea de activități meșteșugărești, iar mai nou relații comerciale.

Paradoxal, deși nu apelează la organele justiției statului, ca mijloc de a obține dreptatea, gaborii respectă legile și evită încălcarea acestora. Un gabor „care a făcut pușcărie”, indiferent de context, chiar dacă „își apăra familia sau a accidentat pe cineva din greșeală” își pierde respectul comunitar⁵. Astfel, normele juridice și pârghiile de manifestare a autorității statului, sunt percepute ca tabuuri, respectate pentru a evita oprobiul public și nu convingerilor în principiile sistemului legislativ, chiar dacă, la nivel practic, conceptul de justiție statală ca mod de rezolvare a litigiilor, cu persoane din interior sau chiar din exterior, nu exista pentru țiganii în cauză.

Reticența față de autoritățile statului își are originea în secolele de persecuție îndurate de strămoșii țiganilor și desigur ai gaborilor, în mentalul colectiv persistând ideea de respingere din partea celor care aplicau legea, astfel că „gaborii au înființat judecata țigănească pe timpul Austro-Ungariei, pentru că îi băteau și înjurau jendarii, dacă mergeau la tribunal”⁶. Fără a analiza lipsa de concordanță cu realitatea istorică, judecata țigănească având desigur rădăcini cu mult mai vechi, rămâne corectitudinea percepției cauzelor care au determinat accentuarea etnocentrismului comunitar, autoizolarea grupului și crearea de valori specifice, respectiv raportul legiuitor-țigan. Instinctul de protejare sangvinică, specific populațiilor arhaice, care a evoluat în instinct de protejare comunitară, de conservare a propriilor valori, precum și presiunile din exterior de care am amintit mai sus, i-au determinat și pe gabori să considere că unica formă viabilă de împărțire a dreptății, o reprezintă judecata țigănească tradițională.

Unitatea grupului nu este nicidecum consecința relațiilor specifice unei societăți idealizate, ci mai degrabă o necesitate impusă de teama de un exterior inhibitor, corelat cu intrinsecismul specific. Sudura clanului s-a produs progresiv, odată cu derularea timpului istoric, prin unitate de grup fiind satisfăcut instinctul de conservare și de autoprotecție. Astfel, tendințele intrinsece au cimentat conștiința de forță a colectivității, care la rândul ei este indisolubil legată de pacea comunitară, la orice neam de țigani și nu doar la gabori. Cea mai mică defecțiune în mecanismul relațiilor pașnice dintre membrii, orice situație tensionată în viziunea colectivității, este percepută ca fiind sinonimă cu un atentat la

2. *Ibidem*.

3. Informație primită de la Matei Mikloș, n. 1973, loc. Arad, str. Liviu Rebreanu, nr. 6.

4. Informație primită de la Gabor Mate.

5. Interviu cu Gabor Matei, n. 1980, loc. Arad, str. Lungă, nr. 14.

6. *Ibidem*.

integritatea grupului. De aceea, după convocarea judecății țigănești, apropiatii părților conflictuale încearcă împăcarea amiabilă a acestora, fără a mai apela la funcționalitatea completului de judecată, fapt care certifică practic existența unor probleme în interiorul grupului⁷.

Oficializarea divergențelor determină mobilizarea comunității, astfel încât membrii colectivității se întrunesc la data stabilită pentru a fi martori în speță la stingerea conflictului și reinstaurarea liniștii, adică rezolvarea problemelor, pe baza principiilor dreptății țigănești, nu dintre doi membri sau două familii ale neamului, ci ale întregii colectivități. Relațiile de tip patriarhal caracteristice grupului, se manifestă și prin faptul că singurul care poate convoca judecata țigănească este bărbatul, inclusiv în situația ipotetică în care propria-i nevastă este „acuzată pe nedrept că a greșit cu altul, și chiar femeia vrea să demonstreze gaborilor, că nu e adevărat, ca să nu o vorbească pe la spatele lumii, pe ea și pe familia ei”⁸.

În ciuda statutului social periferic al femeii, în colectivitatea supusă studiului, aceasta se poate apăra și își exprima poziția față de o acuzație nefondată⁹. Judecata țigănească, dat fiind specificul neamului, nu are un caracter intim, problemele indiferent de natura lor, fiind discutate pe larg în cadrul procesului. Practic cutuma justițiară, provoacă un interes general în comunitate, procesul acaparând atenția grupului, iar această monopolizare de energii sociale transformă problema dintr-una cu caracter personal, în una cu caracter general, metamorfoză care constituie fundamentul unității, liniștii, perpetuării comunității romilor gabori.

Procedura tradițională pretinde ca structura ierarhică, specifică grupului, să se regăsească și în modul de dispunere teritorială a asistenței la procesul desfășurat sub cerul liber, asistență formată exclusiv din gabori, și anume organizarea unui cerc în care primele rânduri sunt ocupate de bărbați, dispuși la rândul lor, în teritoriu, în funcție de importanța pe care o dețin aceștia în colectivitate, în spatele acestora, la periferia cercului, stând femeile și copiii, ultimii fiind, și prin această modalitate, familiarizați de mici cu obiceiurile gaborilor¹⁰. Întreruperea bruscă a unui vorbitor cu prestigiu, în colectivitate, reprezintă o gravă eroare și „este o mare rușine pentru gaborul

care face asta”¹¹, însă, desigur în anumite contexte, o alocuțiune din asistență este permisă și chiar binevenită, dacă se utilizează formulele clasice de politețe, prin care vorbitorul își exprimă profundul respect pentru judecători și privitori, scuzându-și astfel întreruperea inoportună, după care își exprimă poziția în calitate de participant direct la evenimentele judecate „adică spune ce a văzut el, nu altceva, că nu i s-a cerut părerea”¹².

Completul de judecată, nu cuprinde un număr fix de membri, acesta oscilând în funcție de statutul social și forța financiară a părților aflate în litigiu, însă „trebuie să fie minim trei judecători, dar poți aduce și zece - cînșpe țigani”¹³. Cu statutul de judecător sunt investiți doar reprezentanții elitelor neamului, personalități care se bucură de apreciere, respect, credibilitate și au autoritate morală asupra celorlalți membri ai colectivității, această investire fiind condiționată și de apartenența la o familie bună, cu forță economică: „ca să fii cineva între gabori îți trebuie nume, valoare și bani”¹⁴. Deoarece calitatea de judecător reprezintă corolarul respectului de care beneficiază gaborul, numărul judecătorilor este extrem de mic, raportat, desigur, la numărul total al membrilor comunității și este de la sine înțeles că retragerea investirii este indisolubil legată de pierderea prestigiului, retrogradarea efectuându-se de asemenea tacit, ca în orice comunitate care nu este ghidată de reguli scrise, ci de norme morale transmise de la o generație la alta pe cale orală, și este consecința unei greșeli grave.

Memoria colectivă consemnează faptul că până la începutul secolului XX, doar un grup restrâns de gabori dețineau această calitate, lor revenindu-le onoare și obligația de a stinge conflictele dintre romi, în cadrul cutumei justițiare tradiționale. Această ierarhizare a autorității a fost posibilă în condițiile în care țiganii gabori erau nomazi, iar șatrele se adunau pentru iernat, conform obiceiurilor străvechi ale comunității, în zona localității Trei sate¹⁵ și automat grupul recunoștea de facto o autoritate unitară, dată fiind interacțiunea fizică de câteva luni între membri grupului. În momentul în care gaborii sau semisedentarizat, în perioada interbelică, construindu-și case în localitățile Crăciunești, Budiu, Cocoși sau Hărțau, grupul elitist de judecători în prima fază s-a dispersat, după care a înregistrat o evoluție numerică ascendentă, în cadrul comunităților locale impunându-se

7. Informație primită de la Rostaș Luiza, n. 1928, loc. Târgu-Mureș, str. Viilor, nr. 30.

8. Interviu cu Gabor Matei, n. 1949, loc. Târgu-Mureș, str. Podeni, nr. 13.

9. Gabriel Sala, Studiu asupra statutului femeii, mentalităților și obiceiurilor din clanul țiganilor gabori, *Ziridava* XXIV, 2005, 438.

10. Informație primită de la Gabor Matei.

11. Interviu cu Gabor Ștefan, n. 1952, loc. Crăciunești, nr. 42.

12. Interviu cu Gabor Tundor, n. 1965, loc. Crăciunești, nr. 43.

13. *Ibidem*.

14. Interviu cu Matei Mikloș.

15. Informație primită de la Burcea Ștefan, n. 1950, loc. Crăciunești, nr. 57.

elitele locului, care formal recunoșteau și recunosc autoritatea morală a Crăciuneștiului.

Migrația gaborilor după al doilea război mondial și stabilirea acestora în diferite orașe ale Transilvaniei și nu numai, a determinat dispersarea ireversibilă a grupului care, datorită extinderii zonei de habitat și creșterii numerice, și-a pierdut unitatea. Astfel, fiecare grupare a fost silită să-și creeze și investească cu autoritate elitele proprii, care, în calitate de judecători, rezolvă pe plan local problemele majore ale comunității din subordine. Creșterea numărului de judecători, generată în primul rând de considerații de ordin practic, nu a determinat, cel puțin deocamdată, alterarea cutumei justițiare specifice. De asemenea există o ierarhizare a judecătorilor în funcție de „rang, familie și localitatea de unde îi sunt strămoșii”, astfel încât, dacă este cazul și „au probleme de rezolvat, îi judecă judecătorii mari din Crăciunești, Budiu sau alte sate”, însă „Gaborii de cel mai mare rang nu puteau și nu pot fi judecați, decât de Dumnezeu”¹⁶.

Practic, șefii comunităților, devin infailibili din punct de vedere al membrilor neamului, în momentul în care li se acordă autoritatea specifică bulibașei țigănești, această percepție a conducătorului perpetuându-se în timp de la vechii țigani transilvăneni, asupra cărora șeful șatrelor avea drept de viață și de moarte. Infailibilitatea, care se manifesta în trecut în toate domeniile vieții sociale nomade și aspectele derivate din ierarhia caracteristică gaborilor, s-a adaptat noilor realități ale modernismului sedentar, prin metamorfoza autorității reale, palpabile, într-o autoritate morală bazată pe respectul impus rangul elitei: „cum să-l judec eu pe cel mai mare dintre gabori? Nu-i voie așa ceva”¹⁷.

Valoarea judecătorilor impune și recunoașterea materială a meritelor acestora în sensul că sunt plătiți, pentru participarea la judecata țigănească, cu sume ale căror consistență crește direct proporțional cu statutul social și forța economică a celor care solicită procesul tradițional și, nu în ultimul rând, cu natura litigiului: „se poate ajunge și la peste zece mii de euro de judecător”¹⁸. Această formă de remunerare a celor care aplică legea arhaică este cunoscută în cadrul neamului cu apelativul de mită, termenului lipsindu-i desigur orice formă persiflatoare, toate cheltuielile legate de proces, inclusiv cele colaterale, respectiv masă, transport, cazare, fiind suportate de către reclamant, care achită sumele, cerute de judecători, înainte de începerea procesului.

În privința modului de desfășurare a cutumei justițiare, tradiția s-a conservat atât ca formă cât și ca fond, procedura impunând judecătorilor alegerea unui președinte, care coordonează desfășurarea procesului, ceilalți având în primul rând rolul de jurați, cu mențiunea că au dreptul și chiar obligația de a adresa întrebări părților aflate în conflict¹⁹. Fiecare dintre părți sunt reprezentate de un avocat, „ales dintre apropiații familiei, de rang cât mai mare și mai bine văzut decât cel pe care îl apără” iar, rolul acestuia este de intermediar între judecători și cel pe care-l reprezintă, de garant al valorii clientului său în fața comunității și, nu în ultimul rând, de interpus între cele două părți, aflate în conflict, deoarece prin simpla sa prezență îi impune părții adverse o atitudine conciliatoare și reprimarea instinctelor agresive²⁰. Practic, indiferent de natura conflictului, tratarea cu lipsă de respect a celeilalte părți este taxată de comunitate și judecători, fiind percepută ca o persiflare la adresa statutului social comunitar al garantului, în speță avocatului: „vinovatul sau nevinovatul nu se ceartă între ei, că imediat zice avocatul ce tu te cerți cu mine. Și atunci trebuie să tacă, că-i rușine mare. Dacă au avocați, nici nu vorbesc unul cu altul”²¹.

Avocatul apărării, garant al clientului său, tratează cu maxima responsabilitate cutuma justițiară, apărarea unui individ, ce a comis o gravă greșală din punctul de vedere al grupului, considerat mutual vinovat de colectivitate, indiferent de hotărârea judecătorilor (relativă pentru că depinde mult de jurământul țigănesc, efectuat după un ritual care va fi analizat pe larg mai târziu) putând determina deteriorarea prestigiului, mai ales dacă vinovatul în ciuda evidențelor, își va susține pe durata procesului nevinovăția: „riști să pierzi rangul, dacă aperi un mincinos”²².

Totuși, teoretic, orice acuzat beneficiază de prezumția de nevinovăție, așa că indiferent de faptă are dreptul la un proces complet și implicit la un avocat care să-l apere. Judecata țigănească debutează imediat după răsăritul soarelui, și judecătorii sunt cei care deschid cutuma justițiară, utilizând desigur formule tip, procedura impunând o introducere graduală în subiect, discuțiile axându-se pe probleme generale ale comunității²³. Treptat însă, după epuizarea introducerii, unul dintre judecători, de obicei cel investit cu statutul de președinte, prezintă asistenței motivația întrunirii, nu înainte de o ultimă tentativă de a împăca pe cale amiabilă

19. *Ibidem*.

20. Interviu cu Burcea Ștefan.

21. Interviu cu Gabor Szuszana, n. 1963, loc. Arad, str. Lungă, nr. 14.

22. Interviu cu Burcea Iancu, n. 1961, loc. Crăciunești, nr. 661.

23. Informație primită de la Burcea Ștefan.

16. Interviu cu Burcea Ștefan.

17. Interviu cu Gabor Matei.

18. Interviu cu Gabor Ruski, n. 1943, loc Crăciunești, nr. 574.

părțile²⁴. După eșuarea acestei ultime șanse de soluționare a conflictului, este declarată începerea judecății țigănești. Președintele este cel care alege primul vorbitor, adresând o serie de întrebări legate de litigiu, iar cel cărui i se dă cuvântul, de cele mai multe ori, este avocatul apărării care prezintă pe larg asistenței trăsăturile de caracter și meritele acuzatului, după care acuzarea se va referi pe larg la natura litigiului, evitând amănunțele²⁵. După informarea celor prezenți, reprezentanții juriului, în funcție de inspirația de moment, vor diseca în profunzime datele problemei, fiind interpelați atât părțile implicate în proces, cât și martorii acestora, un factor cu caracter decisiv, în adoptarea hotărârii finale de către jurați, reprezentându-l pledoaria avocaților.

Judecătorii au obligația morală de a urmări cu maximă atenție și spiciurile acestora, adevărate capodopere oratorice din perspectiva comunității, mai ales că nimic nu se consemnează scriptic, precum și declarațiile reclamantului, ale acuzatului și după cum s-a menționat ale martorilor, adresându-le pe baza acestora o serie de întrebări²⁶, pentru o edificare cât mai temeinică asupra datelor problemei sau elucidarea unor aspecte contradictorii ale declarațiilor. Martorii, la rândul lor, nu pot fi contestați de către nici una dintre cele două părți, neținându-se cont nici de existența unor relații de rudenie cu cei implicați în litigiu, în virtutea considerentului că la „judecata țigănească nu se minte”²⁷. Aceștia și chiar avocații, nu sunt indispensabili derulării judecății țigănești, rămânând la libera alegere a părților dacă apelează la aceștia, în funcție și de natura litigiului. Judecătorii au misiunea de a soluționa „jigniri, furturi, neînțelegeri la avere sau la bani, furturi de fete, înșelări între soți, și altele. La noi nu există, din moși strămoși, crime sau violuri. Oricum, și dacă ar fi, nu s-ar judeca pentru că nu există rușine mai mare, decât să nu se mărite față o gaboreasă”²⁸.

După finalizarea audierilor, urmează dacă este cazul, unul dintre momentele cheie ale procesului, respectiv prestarea jurământului țigănesc. Efectuat în fața comunității, reprezentată de asistență, acesta are un caracter sacru, infailibil și ca urmare „gaborul care jură este obligat să spună tot adevărul”²⁹, deoarece în caz contrar are valoarea unui blestem extrem de periculos pentru familie, copii, și pentru cel care se jură strămb. Sacralitatea jurământului, la nivelul percepției gaborilor, determină ca numai

un individ inconștient să denatureze sub jurământ adevărul și din acest motiv, „cel care se știe cu musca pe căciulă își recunoaște vina”³⁰.

Ferindu-ne de idealizarea relațiilor comunității în cauză, în situația deloc ipotetică în care un gabor pătează prin minciună jurământul țigănesc, comunitatea îl va sancționa ulterior prin marginalizarea și anularea statutului social, atât datorită minciunii, care nu se uită și nu se iartă, cât și blestemului care planează asupra mincinosului și familiei sale. În anumite litigii colectivitatea acordă anticipat verdicte, această realitate comunitară atrăgând și acordarea de pedepse în condițiile în care judecătorii se află în imposibilitatea de a sancționa după merit făptuitorul, datorită prestării jurământului sacru de către acesta din urmă. Comunitatea își asumă și în acest caz, rolul de supervisor, de justițiar, în scopul de a conserva și a menține nealterate principiile morale definitorii ale neamului, pedepsindu-l pe cel vinovat de denaturarea adevărului țigănesc, denaturare sinonimă în context cu un atentat la normele specifice. Trebuie menționat faptul că jurământul nu poate fi contestat sau comentat de către gaborii prezenți la proces, indiferent de rezervele pe care le au față de autenticitatea actului, deci, formal și doar la nivel teoretic, legământul reprezintă, prin prisma ochilor critici ai asistenței, momentul de maximă sinceritate al procesului³¹.

De asemenea, pentru a-și demonstra bunele intenții, nepărtinirea, corectitudinea, incoruptibilitatea, judecătorul este silit de regulile arhaice să presteze jurământul țigănesc, având autoritatea de a pretinde martorilor prestarea legământului, dacă din punctul lor de vedere este cazul, pentru ca mărturiile acestora să aibă credibilitate sau măcar să fie luate în considerare de către membrii juriului³².

Sistemul de valori a impus jurământul țigănesc și nu viceversa, legământul tradițional nefiind generatorul sistemului de valori ci fundamentul acestuia, astfel că rolul cutumei justițiare este de a soluționa situații contradictorii, ce depășesc limitele de competență al judecătorilor, aflați în impas, după epuizarea procedurii de ascultare a părților și martorilor. În consecință, jurământul arhaic, nu reprezintă o etapă în derularea procesului, ci doar o alternativă în identificarea adevărului, folosită în situații extraordinare de către comunitate, un mod de depășire a unei crize survenite în rezolvarea litigiului, datorată unor semne de întrebare,

24. *Ibidem*.

25. Informație primită de la Gabor Ruski.

26. *Ibidem*.

27. Interviu cu Gabor Ianoș, n. 1969, loc. Arad, str. Marnei, nr. 8.

28. Interviu cu Gabor Szuszana.

29. *Ibidem*.

30. Interviu cu Mikloș Elisabeta, n. 1933, loc. Arad, str. Andrei Șaguna, nr. 37.

31. Informație primită de la Gabor Ștefan.

32. *Ibidem*.

existente după analiza probelor și ale declarațiilor. Totuși, jurământul țigănesc, nu este prestat doar în cazuri limită ci și în condițiile în care un membru al colectivității, căruia „i-au ieșit vorbe”³³, în legătură cu un posibil adulter, furt etc, dorește alungarea oricărei îndoielei din ochii critici ai comunității și reabilitarea totală, ca persoană demnă de respectul cuvenit. Actul ritualic, anulează calomniile făcute la adresa persoanei lezate, fiindu-i imaculată demnitatea, deoarece „o femeie sau un bărbat de care se zice că ar fi greșit cu altul sau alta, dacă face jurământul înseamnă că nu are nici o vină”³⁴.

În cadrul derulării cutumei tradiționale, unde se ivesc neclarități, contradicții sau incertitudini, judecătorii stabilesc care dintre părțile implicate va face jurământul, iar dacă se consideră că este cazul se poate cere și martorilor prestarea ritualului, desigur credibilitatea acestora fiind indisolubil legată, în context, de profunda investire a obiceiului în cauză, prin educație gaborii percepând amintitul act ritualic, ca un moment de puritate extremă, care nu trebuie pângărit prin minciună. Sacralitatea jurământului determină, în concepția colectivității, necesitatea sincerității totale a celui implicat în ritual, în caz contrar „blestemul se abate peste mincinos”³⁵. Ca urmare, marea majoritate a problemelor dintre gabori își găsesc rezolvarea în momentul în care sunt forțați să presteze jurământul țigănesc: „când este de jurat, vinovatul nu jură pentru că este periculos”³⁶.

Convingerea că denaturarea ritualului atrage ca un magnet nenorocirile asupra minciunoșilor și apropiaților săi, este adânc întipărită în mentalul colectiv, astfel că subiecții abordați în redactarea lucrării au susținut că toate cazurile de minciună s-au încheiat în mod tragic. Practic superstiția nu reprezintă altceva decât protejarea actului ritualic de desacralizare și de dezavuare, pierderea misterului reprezentând și anularea unor pârghii vitale în menținerea unității neamului în cauză. Jurământul țigănesc se execută după reguli prestabilite, care presupun folosirea unor elemente ritualice, care au rolul de a întări adevărul și a atrage forțele răului, în caz de minciună, cea ce este echivalent cu un certificat de garanție a sincerității participanților activi la proces: „se ia o bătă, se ascute la un capăt și se face la celălalt capăt al ei o cruce, iar peste cruce se sfarmă pită și sare. Băta se împlântă în mijlocul țiganilor. Jurământul se face în genunchi cu fața la soare. Se jură cu patru degete încrucișate, două de

la stânga două de la dreapta, peste crucea de la bătă. Jurământul se face pe familie, pe nepoți, pe frați, pe părinți. Pe ce ai tu mai scump! Judecătorii îți zic pe ce să te juri și tu aia faci. Dacă nu, înseamnă că minți”³⁷. În jurământul propriu zis un loc central îl ocupă familia, datorită semnificației acesteia pentru gabor, sentimentelor profunde investite în membrii familiei și, ca urmare, este pusă în balanța adevărului și implicată în legământ, ca un element indispensabil în aflarea dreptății, „pentru că pe familie nu se minte”³⁸.

Legământul sacru constituie în principiu un certificat de garanție pentru comunitate a faptului că s-a făcut dreptatea țigănească și implicit s-a restabilit pacea în comunitate, obiectiv al acestei instituții a neamului studiat, propria lor istorie învățându-i să nu își irosească fără rost energiile, în vendete, certuri sau dușmăanii: „judecătorii cam știu ce s-a întâmplat și ei vor în primul rând să spele rușinea vinovatului în fața gaborilor și să facă dreptate și pace între țigani că n-are rost să se răzbune unul pe altul, și la sfârșitul judecății zic ‘hai să facem pace’. Dacă vede pe tine că-ți pare rău, te mai iartă. Dacă ești căpos, și nu îți recunoști greșeala, atuncia te pun ei la punct”³⁹. După prestarea jurământului părțile sunt silite să îngroape măcar formal securea războiului, strângându-și mâinile, un gest simbol al legăturilor indivizibile și indestructibile din interior.

Consumarea jurământului oficializează încheierea cercetărilor judecătorești și, în consecință, nu se mai adresează întrebări nici unui individ, implicat direct sau indirect în litigiu, trecându-se la etapă finală a judecății țigănești, respectiv stabilirea verdictului, desigur în condițiile în care, persoanele conflictuale, nu s-au împăcat după prestarea jurământului de către una dintre părți: „la sfârșit, dacă ce omul a jurat, te întreabă dacă ești mulțumit! Dacă nu, te împacă ei”⁴⁰. Verdictul este rezultatul unei deliberări, fără o durată prestabilă de timp, a membrilor juriului, care își reamintesc unul altuia declarațiile martorilor, a avocaților, astfel încât, pe baza detaliilor prezentate, să se ajungă la dreptatea țigănească. Judecătorii trebuie să realizeze un consens total, asupra fiecărei probleme discutate, în cadrul unei ședințe de deliberare, cu caracter intim, ferite de ochii curioșilor, unde, pe baza celor auzite în cadrul desfășurării cutumei justițiare și, cel puțin teoretic, întipărite în memorie, trag concluzii logice, fac o serie de raționamente și deducții logice, al căror

33. Interviu cu Rostaș Luiza.

34. Interviu cu Stoica Lajos, n. 1965, loc. Arad, str. Alexandru Volta, nr. 37.

35. Interviu cu Mate Gabor.

36. Interviu cu Gabor Tundur.

37. *Ibidem*.

38. Interviu cu Burcea Iancu.

39. *Ibidem*.

40. Interviu cu Gabor Szuszana.

corolar îl reprezintă tocmai dreptatea țigănească⁴¹. Stabilirea verdictului se efectuează prin consens, un singur judecător, de altă părere, fiind suficient pentru prelungirea deliberărilor și, în final „spargerea judecății”, ceea ce presupune plecarea tuturor participanților, pasivi sau activi, la cutuma justițiară la casele lor, după ce în prealabil sunt anunțați oficial că membrii juriului nu au adoptat o concluzie, care să se bucure de unanimitate, deci discuțiile pe marginea procesului se vor prelungi, iar data la care se va da verdictul va fi făcută publică ulterior⁴². Timpul alocat dezbaterilor nu este prestabil și în consecință „acestea pot dura câteva ore”, iar întrunirea „nu se sparge, și poate ține și câteva săptămâni, până se înțeleg între ei”⁴³, însă în această ultimă situație, judecătorii nu au dreptul să intre în contact, direct sau indirect, cu vreuna dintre cele două părți, desigur pentru a se evita influențarea sau coruperea juraților. Nerealizarea, conform memoriei colective doar ipotetică, a consensului, determină declararea incapacității judecătorilor de a ajunge la un numitor comun, astfel încât se impune o nouă organizare a cutumei justițiare, fără ca vreuna dintre cele două părți să plătească jurații⁴⁴.

În condițiile în care membrii juriului sunt pe aceeași lungime de undă, se stabilesc capetele de acuzare ale reclamatului, precum și acuzele nefondate, care necesită o analiză critică efectuată în fața comunității, după care, indiferent de timpul alocat dezbaterilor, este adusă la cunoștința colectivității reluarea cutumei justițiare ce intră în etapa sa finală, respectiv anunțarea verdictului. În cadrul pronunțării verdictului, judecătorii fac apel la toată arta oratorică, de care dispun, pentru a convinge asistența de logica raționamentelor, motivația abordării pozitive sau negative ale acuzelor sau temeinicia verdictului, în virtutea respectării principiilor aplicării dreptății țigănești. Ca urmare, membrii juriului, se străduiesc să emită judecăți de valoare, dovedind gaborilor că dispun de abilitate în exprimare, perspicacitate deductivă, experiență, deci merită încrederea cu care au fost investiți.

Fiind adepții unei culturi a rușinii, promovând respectul datorat necondiționat superiorilor pe scara ierarhică, reprezentanții neamului în cauză pun mare preț pe vorbele meșteșugite, astfel că talentul oratoric reprezintă un mijloc, deloc insignifiant, de triere a valorilor: „ca să fii respectat trebuie să știi să le vorbești țiganilor. Că doar nu

poți să îi faci să te asculte cu bătaia”⁴⁵. Pronunțarea verdictului se face utilizând o tonalitate adecvată, care să impună respect și, în același timp, să dea sentimentul asistenței că se bucură de apreciere din partea vorbitorului, fie președintele juriului fie un simplu membru al acestuia. Totodată, pe parcursul derulării cutumei justițiare, judecătorii obțin un nou certificat de garanție a propriei valori, a influenței pe care o au printre gabori, deoarece „cuvântul lor este ascultat”⁴⁶, și din acest motiv fiecare dintre jurați vorbește pe rând asistenței, utilizând formule de respect la adresa judecătorului care îi dă cuvântul, astfel încât să nu rămână neelucidat nici un aspect a datelor problemei care a generat divergențele.

Sancțiunile, desigur în cazurile în care se impun, sunt de două tipuri, și anume morale sau financiare, respectiv plata unor despăgubiri civile în bani, aur sau obiecte valoroase din punct de vedere material pentru gabori⁴⁷, pedeapsa extremă a excluderii din comunitate caracteristică altor neamuri de romi, precum și țiganilor transilvăneni din secolul XIX⁴⁸, nefiind măcar reținută de colectivitate ca formă aplicată de sancționare a unor delikte grave, deși teoretic această măsură drastică este stipulată de regulile nescrise ale dreptului țigănesc specifice grupului. Funcționabilă doar la nivel teoretic, pedeapsa exilării și etichetării vinovatului ipotetic cu statutul de paria pentru comunitate, reprezintă totuși un barometru important al conservării relațiilor arhaice dintre membrii colectivității.

Majoritatea sancțiunilor aplicate în urma finalizării cutumei justițiare se rezumă la plata unor despăgubiri civile, impuse vinovatului în favoarea părții vătămate sau nevinovate, deoarece litigiile care reclamă o astfel de finalitate sunt preferate de gabori a fi rezolvate pe calea judecății țigănești. La rândul lor sancțiunile morale se aplică în fața asistenței, fără menajamente, iar cel supus oprobriului public este obligat de mentalitățile specifice, să adopte o atitudine smerită, pentru a dovedi că este receptiv la rezervele colectivității față de faptele sale reprobabile. Sentimentul de jenă generat de critică înseamnă foarte mult pentru gabori, a căror cultură promovează sub toate aspectele ideea de rușine față de comunitate: „Nu-i mai rușine pentru gabor, decât să te faci de răs la judecată”⁴⁹.

Indiferent de natura litigiului, deci inclusiv cazurile de moștenire, partaj de avere, neînțelegeri în

41. Informație primită de la Gabor Matei.

42. Informație primită de la Gabor Ruski.

43. *Ibidem*.

44. Informație primită de la Gabor Ștefan.

45. Interviu cu Gabor Ștefan.

46. *Ibidem*.

47. Interviu cu Stoica Lajos.

48. Delia Grigore, *Curs de antropologie și folclor rrom*, Ed. Credis, București, 2001, 130.

49. Interviu cu Burcea Ștefan.

privința banilor, după pronunțarea verdictului, părțile sunt consultate cu privire la justetea sancțiunilor prin prisma propriei percepții, subiective prin definiție, iar „dacă sunt mulțumite”, sancțiunile se vor aplica în funcție de hotărârea judecătorilor, pentru asigurarea păcii comunitare: „Tata a moștenit de la bunicul meu un pahar foarte valoros. Era băiatul cel mare și la moștenire, la noi, la gabori, îi favorizat. Fratele mai mic, a lui tata, o primit două pahare, nu așa valoroase. O fost nemulțumit și o chemat judecata țigănească. Acolo, numai cu minciuni o umblat și pentru împăcare tata o fost obligat să plătească 40.000 de lei despăgubiri, pentru că a dat mulțumire hotărârii judecătorilor. După aia i-a părut rău, dar n-a mai avut ce face. Oricum paharul lui l-o vândut cu 1.700.000 de lei”⁵⁰.

În condițiile în care, una dintre cele două părți, consideră că măsurile juraților nu-și găsesc justificare morală în legile dreptului țigănesc își declară public insatisfacția, cu privire la modalitățile practice de soluționare a conflictului, precum și dorința expresă de a face recurs. Rejudecarea cazului, urmează aceeași procedură, cu deosebirea că vor fi alți judecători, iar sumele cerute de către aceștia, respectiv mita, vor fi mult mai consistente: „Poți face recursuri câte vrei, dar te costă! De la judecată la judecată tot mai mult plătești mita. Și la recurs cam tot așa ești judecat, numai că pierzi bani mai mulți. Dreptatea țigănească îi dreptate. Nu prea găsești alți gabori, să-ți facă pe plac”⁵¹. Sentințele judecătorești, în condițiile în care ambele părți au acceptat verdictul, nu pot fi ulterior contestate, iar plata sumelor impuse de către juriu sub forma despăgubirilor civile se poate efectua pe loc în fața asistenței, victima fiind astfel „îndreptățită sau pacea făcută între țigani”⁵². Dacă partea amendată nu este solvabilă, la libera înțelegere, se stabilește un termen limită pentru efectuarea plăților, depășirea acestuia determinând creșterea sumei datorită „dobânzilor pentru întârziere”⁵³, stabilite de judecători după pronunțarea verdictului.

Respectarea sancțiunilor teoretic este obligatorie, în virtutea faptului că judecata aparține comunității și nu judecătorilor, percepuți în context ca simple instrumente de control pentru supravegherea respectării și aplicării principiilor dreptului țigănesc: „Ce zic bătrânii este lege și nu există să nu respecti ce au hotărât ei”⁵⁴. Practic însă, conform regulilor nescrise, tergiversarea la nesfârșit a momentului achitării obligațiilor materiale impuse

de judecători, acordă dreptul creditorului de a răpi un membru al familiei debitorului, drept gaj contra datoriilor aferente, logica îndemnându-ne să concluzionăm că grupul s-a confruntat cu astfel de situații pe parcursul evoluției sale, din moment ce există acest procedeu de rezolvare a situațiilor extreme: „Nu ți se plătește poți lua pe cineva din familie nevastă, băiat, fată...și atunci sigur dau bani. Persoana răpită este tratată cu respect, numai că este păzită și nu poate pleca acasă. Îi ca un fel de sclavă, că de obicei se fură femeile... le pune la muncă, le dă mâncare, dar nu-și bate nimeni joc de ea. Sora mea a fost luată, pentru că tata după ce a cumpărat un pahar, o trebuit să plătească intermediarului 50.000 pe vremea comuniștilor. Că așa or zis bătrânii la judecată. Tata n-o prea vrut să plătească, așa că i-au luat fata. Imediat tata a împrumutat banii, și-a adunat câteva neamuri, și-a plecat după sora mea. Dacă îi făceau ceva, era moarte de om. O plătit și i-or dat-o înapoi. Până la urmă s-au înțeles și n-a mai dat dobândă”⁵⁵.

Permisivitatea gaborilor vis a vis de această metodă ultimativă, ce obligă membrul rău platnic al grupului să-și achite îndatoririle bănești, se datorează instinctelor protecționiste în sensul menținerii intacte a integrității sistemului specific de valori, ce include ca element de bază și judecata țigănească, adică principalul organism prin care se aplică dreptatea. Este posibil ca procedeul de intimidare a debitorului să se fi manifestat, ca procedură inclusă în dreptul țigănesc, începând abia cu secolul al XIX-lea, când se accentuează presiunea civilizatoare, din perspectivă desigur sedentară, a autorității statului, influențele de nuanță modernistă asupra șatrelor de gabori determinând pierderea autorității bulibașei, care secole de a rândul a dispus, după bunul plac, de viața supușilor săi siliți la supunere necondiționată⁵⁶.

Deteriorarea influenței conducătorului, a determinat adoptarea unei soluții pentru acoperirea vidului de autoritate la acest nivel, iar răpirea unui membru al familiei individului ce a neglijat hotărârea colectivității, reprezenta o modalitate eficientă de prevenire a actelor de indisciplină din interior, care ar fi dezavuat pe termen lung judecata tradițională și implicit ar fi afectat ireversibil unitatea și forța grupului, periclitându-i existența. Cu toate acestea este evident că sedentarismul gaborilor, creșterea numerică a acestora, dispersarea lor în teritoriu și nu în ultimul rând evoluția societății, sunt elemente cu caracter decisiv în îngreunarea procesului de menținere a cutumei justițiare arhaice ca unică

50. Interviu cu Gabor Szuszana.

51. *Ibidem*.

52. Interviu cu Gabor Mate.

53. Interviu cu Rostaș Luiza.

54. *Ibidem*.

55. Interviu cu Gabor Szuszana.

56. Heinrich von Wlislöcki, *Asupra vieții și obiceiurilor țiganilor transilvăneni*, Ed. Criterion, București, 1998, 22.

modalitate de rezolvare dintre gabori, ca pârgie de control comunitar al respectului pentru propriile tradiții. Forma străveche de manifestare a autorității judecătii țigănești reprezintă deja istorie, raportând doar cutuma justițiară nomadă la cea sedentară, o incursiune în timp pentru a analiza mentalul vechilor gabori, fiind imposibil de realizat datorită lipsei izvoarelor istorice scrise și a mărturiilor orale directe. Totuși, comunitățile de romi gabori din marile orașe transilvane, percep deocamdată judecata tradițională ca cea mai pură modalitate de a obține dreptatea, atât la nivel de elite cât și în cazul indivizilor cu un statut social periferic în cadrul colectivității, înțelepciunea bătrânească a patriarhilor grupului fiind pentru ei, în virtutea principiilor etnocentrismului, superioară tuturor instituțiilor și legilor statului.

THE PERCEPTION AND THE PRACTICE OF THE GIPSY JUDGMENT AT THE GABOR ROMA

Summary

This paper introduces the analysis of the judgment committees in the Gabor Gipsies communities. Due to their historical evolution, the Gabor communities do not involve the state authorities in order to solve the legal problems among the members of their communities. Instead, they organize their own trials. The leaders of the community represent the judicial committee and a very important moment is when all the witnesses involved in the trial are swearing. This moment has a special sacred value. The verdict is decided by consensus and the decisions (both moral and financial) are compulsory. The purpose of this kind of trials is to preserve the tranquility in the gipsy community

